

Ábrahám Ambrus

I. ÉLETEM ÉS TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉGEM

Amikor az ember az élet útján lépegetve határállomásra ér, pillanatra megáll, visszanez és megkérdi magát, hogy honnan jött, merre járt, mit csinált, amit csinált hogy csinálta és miért csinálta.

Mivel hosszú volt az út, amely idáig vezetett, sok volt rajta a változás, a változtatás, az alakítás és a váratlan kitérő. Ezért az áttekintés is hosszabb időt igényelne, de én az érthetőség határán belül megpróbálok lerövidíteni.

Tusnádon születtem 1893. november 20-án. Az elemi iskolát Tusnádon, a gimnáziumot Csíksomlyón és Csíkszeredán végeztem. Csíkszeredában érettségiztem 1913-ban. 1915-ben iratkoztam be a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti fakultásán a természetrajz és földrajz szakcsoportra. Hallgattam állattant, növénytant, ásványtant, földtant, földrajzot, csillagászatot, kémiát, filozófiát és pedagógiát. A tárgyak általában érdekelték, de különösen a csillagászat, amelyet Kövesligethy Radó kitűnő előadásában vonzónak találtam, annál is inkább, mert kora gyermekkoromtól kezdődőleg szerettem elnézegetni a csillagos eget, és a matematika iránt középiskolai tanulmányaim során érdeklődéssel viseltem. Később a biológiai tárgyak felé fordult az érdeklődésem, mint olyanok felé, amelyek az élettel kapcsolatos problémák megoldásához sok támpontot szolgáltatnak.

1916 decemberében a természetrajzból, ahogy ma mondanók, biológiából és földrajzból tanári alapvizsgálatot tettem. Mindjárt az alapvizsga letétele után meghívtak tanársegédnek, és én a meghívásnak engedelmeskedtem. 1917. szeptember 1-én a Budapesti Egyetem Általános Állattani, Összehasonlító Bonc- és Szövetani Intézetnek tanársegédje lettem. Egy évvel később lettem első tanársegéd, és 1919-ben a szakvizsga letétele után adjunktus. 1922-ben doktori vizsgát tettem az állattanból, mint főtárgyból, a növénytanból és a földtanból, mint

melléktárgyból. Doktori értekezésem címe: „Az Archeo és Neolacerták combmirigyeinek bonc-, szövet- és élettani méltatása önálló vizsgálatok alapján.” A munka a „Studia Zoologica”-ban jelent meg magyarul és németül.

1926-ban a Budapesti Egyetemen „Gerincesek szövettana” című tárgykörből magántanárrá habitáltak, és ettől kezdve az összehasonlító szövettanból előadásokat tartottam. Az előadások mellett a másodéves természetrajz szakos hallgatóknak összehasonlító szövettani gyakorlatokat vezettem.

1932-ben az intézet igazgatóját nyugdíjazták. Ebben az időben a Szegedi Állami Polgári Iskola Tanárképző Főiskolán üresedésben volt az Állattani Tanszék, és ezt megpályáztam. A pályázat sikerrel járt. 1934. augusztus elsejével kinevezést kaptam Szegedre az Állami Polgári Iskolai Tanárképző Főiskola Állattani Tanszékére. Mindjárt Szegedre utaztam, körülnéztem és szomorúsággal, de reménykedéssel állapítottam meg, hogy az állattani intézetnek sem helyisége, sem felszerelése nincs. Az egész egyetlen szobából, egy folyosórészletből és egy közös tanteremből állott. A reményiséget az indította el bennem, hogy a főiskola igazgatója, aki többszöri kérése dacára nem kapott pénzt arra, hogy az épületre emeletet húzasson, engedélyt kapott arra, hogy a költségvetésből megspórolt pénzen végeztethesse el az emeletráépítést. Az építkezés megindult, az emelet elkészült, és ennek legnagyobb része 5 új helyiséggel és egy régi-vel az Állattani Tanszéknek jutott. Most jött volna a felszerelés, de mivel és hogyan. Bútor még valahogy lett volna, de ezek öregek, töredezettek és piszkosak voltak. Én úgy próbáltam segíteni magamon, hogy a törött bútorokat a bicskámmal megfaragtam, kiegyengettem s a festetleneket befestettem a Pestről hozott festékekkel, amelyet szövettani festésekre használtam, és a saját pénzemem vásároltam. Lassan az egész intézet kezdett formát ölteni. Mindennek kialakult a helye és helyzete. A gyűjteményt a pincéből tanítványaimmal felhordtam a második emeletre, az elrothadt, elpusztult anyagot kidobtuk, a használhatókat alkohollal fölöntöttük és elrendeztük. Ilyen körülmények között az előadásokat és a gyakorlatokat el lehetett kezdeni, azonban a kutató munkához a világon semmi sem volt. Az üveg és vegyszerhiányon úgy segítettem, hogy mivel a Szegedi Egyetem Orvoskarán sok volt a barátom, mindenkítől kértem kölcsön valamit és senkinek sem adtam vissza semmit. Így lassan benépesedett a dolgozóasztal. De nem volt mikroszkóp és nem volt mikrotom, amivel metszeteket lehetett volna csinálni.

Az idő múlt, és lassacskán egy olyan csinos, kedves és mindennel felszerelt intézetet alakítottam ki, ahol öröm volt dolgozni; öröm volt a rendkívül szorgalmas és tehetséges hallgatósággal az állattani tudományok minden ágazatát részleteiben és összes problémáival megismertetni.

1938 augusztusában a főiskola igazgatója lettem. Mint igazgató úgy láttam el a hivatalt, hogy reggel 7 órakor már bent ültem az irodában, 9-ig adminisztráltam, utána előadásokat tartottam és gyakorlatokat vezettem, majd visszajöttem az irodába és a hallgatókat fogadtam. Délután felkerestem a Maros torkolatát. Öt órára visszajöttem az intézetbe és kilenc óráig kutató munkát végeztem. A sokrétű munka mellett helyel-közzel örömöm is akadt. Ezt szolgálta a hallgatóság rendszeretete, sokoldalúsága és a siker, amelyet a főiskola egésze felmutatott. Szegeden, vidéken és Budapesten hangversenyt rendeztünk. Rendezvényeinket a közönség mindenütt nagy tetszéssel fogadta. Egy esztendeig voltam igazgató.

1940 novemberében kinevezést kaptam a Szegedi Tudományegyetem Általános Állattani és Biológiai Tanszékére. Nehéz szívvel mondtam búcsút a főiskolának, mert a sok nehézség és sok gond dacára szerettem és értékelttem ezt az intézményt, amelyet hatesztendei tanárságom és egyesztendei igazgatóságom alatt, ahogy azt Szeged akkori polgármestere Pálffy József táviratában közölte, a város egyik legragyogóbb intézményévé fejlesztettem. Nehéz volt otthagyni közvetlen munkatársaimat, akiket becsültem, szerettem, akikkel öröm volt dolgozni, akik olyan szívvel és lélekkel munkálkodtak a főiskoláért, mint magam, aki pedig mindig éreztem és tudtam, hogy ott nem fogok megállni, habár sohasem tartottam ugródeszkanak, hanem

otthonnak, munkahelynek és katedrának, ahol helye volt a munkának, becsületességnek, az igazságosságnak és az egymás megbecsülésén alapuló ragaszkodó szeretetnek.

Az intézet, ahová kerültem, szép volt, tágas volt és felszerelése is tűrhető, annak dacára, hogy Kolozsvárra készülődő elődöm negyven hatalmas ládát készített elő az útra, megrakva a legkitűnőbb műszerekkel és a legújabb szakkönyvek tömegével. Rám volt bízva, hogy mit engedélyezek az elszállításra és mit nem. De én a ládába bele sem néztem attól a gondolatától vezérelve, hogy legyen a távozóknak mindenük, amit megkíván az oktató- és kutatómunka. Az intézetben, miután a szükséges átalakításokat elvégeztem, otthonosan kezdtem érezni magamat.

Lassan-lassan, mivel a Rockefeller Intézet részéről megjött a kutatómunka eredményessége érdekében nyújtott anyagi támogatás, sikerült beszerezni azokat a műszereket és anyagokat, amelyek a magam és tanítványaim kutatómunkájának elvégzéséhez szükségesnek látszottak.

Az intézet szép volt. A tudományos személyzettel való ellátás sem volt rossz, azonban esztendőközön keresztül alig akadt hallgatónk. Az a néhány, aki az első években végzett, arra sem volt elég, hogy a biológiai intézetek számára a tanszéki kutató és oktató személyzetet biztosítani tudjuk. Az előadó és gyakorló termek csak akkor teltek meg hallgatókkal, amikor bekövetkezett az egyetemekre jelentkező hallgatók irányítása, és mi annyi hallgatót kaptunk, amennyivel már szépen és az egyetemi intézetek szükségleteinek megfelelően tudunk dolgozni. Ez egyebekben kívül azért is örömteljes volt, mert az üres teremben előadni nem tartozik a legrózsásabb feladatok közé. A figyelő tekintet, a tágranyiló szem és a tollat vezérlő kéz az előadó számára kellék, amely nélkül nem, vagy csak vontatottan halad az előadói munka. A hallgatóság számának a normalizálódása hozta magával, hogy tudtunk magunknak munkatársakat választani és tudtunk tanítványokat nevelni.

1967. augusztus 1-én 50 esztendei egyetemi szolgálat után nyugdíjba küldtek. Ideje volt és helyes volt. Az idő eljár, ha az ember felül a lóra, egyszer le kell szállni róla. De az nem volt helyes, és nekem jó néhány rossz napot szerzett, hogy kérésem, amelyben egy hónap meghosszabítást kértem kizárólagosan azért, hogy ötvenesztendős egyetemi szolgálatom teljes legyen, nem talált meghallgatásra.

Az oktatómunkát a pesti egyetemen kezdtem el, amikor mint újdonsült egyetemi magántanár megbízást kaptam, hogy a tanév első felében adjak elő gyógyszerészeti állattant heti 5 órában, és a másodikban állatrendszertant szintén heti 5 órában.

A gyógyszerészeti állattan előadása nem okozott különösebb gondot, mert akkor már nagyjából tisztában voltam az összehasonlító bonc- és szövettannal és külön az emberi test bonc- és szövettanával. Otthonos voltam a hormonok tanában, a vér alak- és élettanában és tisztában voltam mindazokkal a problémákkal, amelyek a betegségekkel, s a gyógyszerekkel kapcsolatosan általánosságban és részleteiben fel szoktak merülni. Természetesen előadásaimnak a gerince az emberi test bonctana, szövettana és élettana volt. A gyógyszerészhallgatók annak dacára, hogy az előadottakból nem kellett kollokválni, szívesen jártak az óráimra. Nagyon sokan voltak. Szokatlan és új volt számomra az egyetemi élet, és ezért bizony, ahogy azt mások esetében láttam, nem viselkedtek úgy, ahogy az egyetemi polgárokhoz méltó lett volna. Hozzám szívesen jártak, mert érdekelte a tárgy és én szívesen adtam elő nekik úgy, hogy az érdeklődésben nem igen mutatkozott hiányosság. Egyszer azonban mégis történt valami, amire nem számítottam és ami a botrányos viselkedés elnevezést is teljes mértékben megérdemli. Hogy a szerkezetet meg tudjam világítani, egy rajzot kellett elkészítenem a táblán. Megfordultam hát a tábla felé és rajzolni kezdtem. Nemsokára, ahogy elkezdtem a rajzolást és egy különleges sejtformának a kialakításán dolgoztam, észrevettem, hogy a katedrán, később pedig mellettem a táblán is, egymás után meg-megkoppan valami. Visszafordultam és meglepetten kellett látnom, hogy apró kenyérdarabokkal dobálóznak az én patikusaim. Nem szidtam le őket, csak annyit mondtam, hogy csodálkozom azon, hogy a patikusoknak eldobásra is van kenyérük, mert nekem még megenni sincsen. Mert valóban nem volt. Néma

csend borult a nagy teremre, és másnap Budáról, valamelyik társaságból hallottam vissza a történeteket. Pár nap múlva december 6-a volt. Tele volt a tanterem hallgatókkal és siri csend uralkodott, amikor beléptem. Ahogy a katedrához értem, azon egy hatalmas Mikulás-kosár fogadott, mellette volt egy papírdarab és rajta a következő szöveg. „Hón szeretett doktor úr / Itt áll ez a krampusz / Boldog mikulást kíván / Sok bűnös patikus.”

Az állatrendszer tanórája sokkal több munkát adott, de a hallgatóság mintaszerűen viselkedett. Nem volt sem baj, sem kellemetlenség.

Szegeden a főiskolán az elsőéves hallgatók az első előadások után meg akartak szökni, mert az előadásomban úgy, ahogy az anatómiában szokás, sok volt a latin szó és magas volt a színvonal, amelyet az egyetemről hoztam magammal, s főiskolai tanárságom egész ideje alatt megtartottam, kiindulva abból az értékmérésből, hogy a tudás a legnagyobb hatalom és a legnagyobb kincs, amelyet nem fog meg a rozsdá és nem emészt meg a moly, amelyet csak sok munkával lehet megszerezni, de amit nem vehet el soha senki és semmi. Egyébként itt a főiskolán voltak a legszorgalmasabbak a hallgatóim, akik között nagyon sok volt olyan, akiből a legkiválóbb természetűdől lehetett volna nevelni, de sajnos nem tudtam, mert nem volt hozzá állás. Az idők azonban megmutatták, hogy kitűnő emberek voltak, mert az iskolákban, ahová kerültek, értékes és minden vonatkozásban használható pedagógusoknak bizonyultak. A kitűnő szaktudáson kívül jellemezte őket a sokoldalúság és a rendkívüli ügyesség. Mint az intézmény vezetője az állam gondoskodásából minden távozó fiatal tanárnak, mind a lányoknak, mind a fiúknak szép és csinos ruhát csináltattam, hogy legyen miben megjelenni az új környezetben, amelybe tudásuk és emberségük vezérelte.

A szegedi egyetemen, ha lehetett még magasabbra emeltem az elméleti és gyakorlati oktatásnak a színvonalát. Az összehasonlító bonc- és szövettan előadására húsz félévet szántam, amelyben az idegrendszerre másfél esztendő esett heti négy órában. A főkéllégium mellett heti két órában fejezetenként előadtam az általános biológiát, ahol a legújabb problémák a maguk teljességében megvilágításra kerültek. A bonctani és szövettani gyakorlatokon végzett munkára különleges figyelmet fordítottam.

Ahogy a létszám megengedte, azokat, akikben kedvet, tehetséget és érdeklődést láttam, igyekeztem az intézethez szoktatni, amit annál könnyebben tettem, mert hely volt bőven, s az anyagokat már a kezdők számára is biztosítani tudtuk. Így válogatódtak ki a bejárók, akik doktori témát kaptak, doktoráltak és legtöbbször intézeti állásba kerültek vagy nálunk, vagy más természetudományi vagy orvosi intézetben. Így nőtt ki a tanítványaim hatalmas serege, amelynek tagjai ma a legkülönbözőbb anatómiai és biológiai intézetnek értékes és megbecsült dolgozói. Van közöttük egyetemi tanár és vannak főiskolai tanárok, sok a kandidátus és olyan, aki erre a fokozatra készül. Nagyon sok a képzett, szorgalmas és lelkiismeretes középiskolai tanár.

A tudományos kutatómunka akkor kezdett érdekelni, amikor a tanári alapvizsga letétele után, harmadéves egyetemi hallgató koromban a Budapesti Tudományegyetem Általános Állattani Összehasonlító Bonc- és Szövettani Intézetének a tanársegédje lettem. Ebben a minőségben a mikrotechnika alapjaival igyekeztem megismerkedni. Itt terelődött érdeklődésem az idegrendszer felé, melynek ismeretlen szerkezete és világos formáló működése hatvanhét esztendőre terjedő kutatómunka után is talányként mered a szemem elé. Mivel egyetemi hallgató koromban sem az előadásokon, sem a gyakorlatokon egyetlen idegsejtet és idegrostot sem láttam s a tájékozódásra sem volt meg a lehetőség és az alkalom, magam igyekeztem azokat a metódusokat kipróbálni, melyek a nemzetközi ideg- és szövettani irodalom adatai szerint, főleg egyes területeken, célravezetőnek bizonyultak. De nem ment. Az eljárások, amelyeknek precizitására éjjel-nappal dolgoztam, semmiféle eredményt nem mutattak. Ezért Németországba, Jénába utaztam Maurerhez, a neves anatómushoz és hisztológushoz, hogy eljárása után érdeklődjem, amellyel a békák bőrében levő tapintó foltoknak az idegrostjait megfestette. De útbaigazítást nem kaptam és egyetlen idegkészítményt sem láttam. Később Krauséhoz az összehasonlító hisztológushoz ugyanezzel a céllal Berlinbe mentem, de innen is üres marokkal

kellett visszatérnem. Ilyen körülmények között még fokozottabb mértékben kezdtem hozzá használható idegszövettani módszerek kidolgozásához és a meglevők alakítgatásához.

Fáradtságomat siker koronázta. Rövid idő alatt olyan eljárások birtokába jutottam, amelyekkel számomra az idegrendszer területére eső összes szövettani problémák megoldása lehetségessé vált.

Először a férgeknek a központi idegrendszerével foglalkoztam, később a gerinctelenek érzékszerveinek az idegellátását kutattam, a legkülönbözőbb állatfajokra és állatcsoportokra kiterjedőleg. A továbbiak során a köztakaró, a bélcsatorna és a tüdő beidegzése körül felvetődő problémák tisztázásába kezdtem. Ezután áttértem az izom-idegkapcsolatokra, majd a vegetatív idegrendszerre és ezen keresztül a vérerekre és a szívre. A vérerekben főleg a receptorok és ezek között a vérnyomást és a gázcserét érző szerkezetek voltak azok, amelyeknek synapticus kapcsolódási formáit rögzítettem. A szív falzatából az idegrostfonadékokat, az ingervezető rendszereket és az endocardium idegvégzerveit írtam le a legkülönbözőbb emlősök és az ember szívéből. Később az agy összehasonlító vizsgálatába kezdtem, amelynek során a szinapszisos szerkezete és a neuroszerkeció voltak azok a területek, amelyek ma is vizsgálódásaim tárgyát képezik.

Vizsgálati eredményeimről előadásokat tartottam itthon és külföldön. Szegeden sok előadást tartottam az Egyetem Baráti Társaságának az ülésein, Pesten az állattani szakosztályban, a Magyar Biológiai Társaság vándorgyűlésein, Szegeden, Pesten és Debrecenben; az anatómusok, hisztológusok és embriológusok társaságának ülésein, Pesten és Pécsen, a pathológuskongresszusokon, Kecskeméten és Szegeden; a „Modern Trends in the Neurology” szimpóziumon, Pesten; a „Neuroconcept” szimpóziumon Tihanyban; és a Magyar Biológiai Társaság szegedi osztályának és a szegedi csoportjának ülésein. Sok előadást tartottam a Magyar Tudományos Akadémiában.

Első külföldi tudományos előadásomat a XI. nemzetközi állattani kongresszuson tartottam Padovában 1930. szeptemberében „Die Nervenorgane der Hundschnauze” címen. Ebben a kutya orrabőrében talált különböző receptorformákat illetőleg érző idegvégzerveket ismertettem önálló vizsgálataim alapján. Az előadás megjelent németül a kongresszus kiadványaiban. A dolgozatot Lavrentjev, a neves szovjet neurohisztológus referálta a „Berichte über die wissenschaftliche Biologie” egyik számában. A referens nagy elismeréssel nyilatkozott a dolgozatban foglalt eredményekről, ami biztatás volt a következőkre, mert ez volt az első neurohisztológiai tanulmányom, amely külföldi kiadványban látott napvilágot.

1938. július 1-től kezdődőleg egy hónapot dolgoztam a nápolyi Zoológiai Állomáson, ennek magyar asztalán. Az intézet, amely általában Nápolyi Aquarium néven ismeretes, lényegében kutatóintézet, amely szép akváriuma és gondosan elrendezett múzeuma mellett kutatóhelyekkel és kutatóeszközökkel is szépen fel van szerelve. Ott-tartózkodásom idején a nápolyi öböl gazdag állatanyagán összehasonlító idegszövettani vizsgálatokat végeztem, és a rokon szakmák kutatóinak idegszövettani bemutatókat rendeztem. Voltam fent a Vezuvon, voltam Solfatárában, végigjártam Pompeit, voltam Ischia szigetén, Capri szigetén és elgyönyörködtem Sorrentóban a narancsligetekben. Ezzel az úttal bezárult a kapu. Jött a második világháború és várni kellett. Tűnődtem, dolgoztam és vártam egészen 1956-ig.

1956-ban a Magyar Tudományos Akadémia biológiai osztálya, mint csereakadémikust egy hónapra a Román Népköztársaságba küldött. Az útra 1956. szeptember közepén került sor. Első hivatalos utam az Orvosegyetem Szövettani Intézetébe vezetett, ahol Niculescu professzort, a kiváló neurohisztológust kerestem fel, akivel esztendőnk hosszú során keresztül tudományos kapcsolatban állottam. Negyven ideghisztológiai készítményt vittem magammal, amelyeken a professzornak és munkatársainak a környéki idegrendszer legkülönbözőbb formáinak a szerkezetét mutattam be. A hatás óriási volt. Niculescu egyik ámulatból a másikba esett, többször felugrott a mikroszkóp mellől és ismételten gratulált, majd fiának, aki tudott angolul, a következőket mondta; „Mondd meg Ambrus professzornak, hogy a készítményeihez szívből gratulálok, és azt is mondd meg, hogy az utóbbi 10 esztendőnek a legszebb mun-

kája a *Die mikroskopische Innervation des Herzens und Blutgefäße von Vertebraten* című monográfia, amellyel ő ajándékozta meg a nemzetközi irodalmat.” A második idegsvötvettani bemutatót Jasiiban, az anatómiai intézetben tartottam. Marosvásárhelyen az Orvosi Egyetem hallgatóinak, Kolozsváron a Bolyai egyetem biológusainak tartottam előadást. Temesváron a Svötvettani Intézetben idegsvötvettani bemutatót rendeztem. Bukarestbe visszatérve a Tudományos Akadémiában adtam elő, az ülésen Niculescu professzor elnökölt.

A következő és utolsó előadást az orvosi egyetemen az Auditorium Maximumban tartottam. Az ülésen Parhon, a híres endokrinológus a Román Népköztársaság Nagy Nemzetgyűlésének egykori elnöke elnökölt. Megnyitójában meleg szavakkal ecsetelte, hogy mennyire el van ragadtatva idegkészítményeim szépségétől és rendkívüliségétől. Itt is megismételte azt, amit látogatásomkor mondott, hogy sokat járt és sokat látott, de olyan idegkészítményeket, amilyenek az enyéim, soha és sehol nem volt alkalma látni.

A továbbiak során előadást tartottam Angliában, Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, mindkét Németországban, Csehszlovákiában, Ausztriában, Bulgáriában, a Szovjetunióban, Indiában és Amerikában. Ezekkel az előadásokkal, amelyek nemzetközi kongresszusokkal és szimpoziumokkal voltak kapcsolatosak, magamnak örömet és a magyar névnek és a magyar tudománynak tiszteletet és megbecsülést szereztem. Mindenik előadásomra szívesen gondolok vissza, de különös örömet jelentett számomra az az előadás-sorozat, amelyet 1963 februárjában Angliában tartottam. Erre az előadás-sorozatra úgy került sor, hogy a Magyar Tudományos Akadémia és a Royal Society of Science egyezséget kötött, amelynek értelmében minden esztendőben két magyar tudós utazik Angliába és két angol tudós Magyarországra, hogy ott a kutatási területeiről előadásokat tartson. A Magyar Tudományos Akadémia elnöksége engem bizott meg elsőnek ezzel a feladattal. Ezért 1963 februárjában Angliába utaztam és ott a cardiovascularis rendszer és a vegetatív idegrendszer idegkapcsolatairól beszéltem.

Első előadásomat Aberdeenben tartottam, az anatómiai intézetben. Előadásom címe: „Nerve supply of the cardiovascular system.” Vinne Edwards regius professzor köszönte meg az előadást. Beszédéből álljanak itt a következő mondatok: „Személy szerint az az érzésem, hogy Ábrahám professzor az utóbbi óra alatt teljesen ismeretlen világba vezetett, és azt gyanítom, hogy ugyanez igaz önök közül sokak számára ezen a délutánon. Visszavonhatatlanul világos, hogy bennünket a mester egy olyan mezőre vezetett, amelyre valóban senki más nem tud vezetni, csak ő. Meglehető volt számomra, s ez kellett, hogy legyen sokak számára önök közül, látva azt a fantasztikus bonyolultságot, amely a vascularis rendszer beidegzésében mutatkozik, különösen pedig a szívben magában.”

További sikeres előadások után, küldetésem befejezéséeként a Royal Society tiszteletemre ebédet adott. Ezen jelen voltak a Londonban élő magyar tudósok a Royal Society elnöke, alelnöke, a külügyi titkár és mások.

Az ebéd végén a külügyi titkár a Royal Society nevében megköszönte, hogy elmentem Angliába, beszéltem munkámról, amelynek nemzetközi reputációja van, és vállaltam a nehéz programot, amelyet ők készítettek számomra. Ezután arra kért, hogy a Royal Society üdvözlését tolmácsoljam a Magyar Tudományos Akadémiának. Beszéde végén annak a reményének adott kifejezést, hogy a szoros kontaktus, amely rajtam keresztül realizálódott, folytatódik, erősödik és mind a két fél számára kölcsönös haszonnal jár.

Kutatási területemről eddig 292 dolgozatot tettem közzé, jórészt német és angol nyelven. Társzerzőkkel írott *Anatómia—Élettan* című könyvünk 1974-ben került harmadik kiadásra. Összehasonlító Állatszervezetten című kétkötetes kézikönyvem 1967-ben jelent meg a Tankönyvkiadó kiadásában. Ugyanebben az évben adta ki a Magyar Tudományos Akadémia „Die Mikroskopische Innervation des Herzens und der Blutgefäße von Vertebraten” című monográfiámat, amely némiképp kiegészítve a Magyar Tudományos Akadémia és az Oxfordpressz közös kiadásában, „Microscopic Innervation of Heart and Blood Vessels in Vertebrates Including Man” címen jelent meg 1969-ben. „Iconography of sensory nerve endings”

című monográfiámat 1981-ben adta ki az Akadémiai Kiadó. — Mint távvizsgáztató, indiai egyetemek számára megbíráltam 8 doktori értekezést.

Jelenleg abban a helyiségben dolgozom, amelyet az egyetemtől kaptam akkor, amikor nyugdíjba mentem. Itt van idegcsövettani gyűjteményem, amely a világon egyedülálló, itt vannak a vegyszerek, amelyeket idegimpregnálásra használok, a kézirataim, a diapozitívek, a vizsgálatra beágyazott anyagok és az elektronmikroszkópos felvételek. Minden segítségem egy gépirónó, aki dolgozataimat gépeli, és adminisztrációmát intézi.

Az országos tervtéma keretében az ingerátvevő és ingerátvivő készülékeket, a receptorokat és effektorokat vizsgálom. A fénymikroszkópos vizsgálatokhoz úgy-ahogy fel vagyok szerelve, de az elektronmikroszkópos vizsgálatok végzéséhez szükséges anyagoknak, műszereknek és a kivitelező személyzetnek hiányában vagyok. A vizsgálatokat más intézetekben végzem, részben Szegeden, részben Budapesten és Tihanyban.

Tartom a kapcsolatot a világgal és az is velem. Szinte napról napra jönnek a különböző különlenyomatokat kérő levelezőlapok, levelek és a meghívók a kongresszusokra és a szimpoziumokra. Ilyen érkezett legutóbb Svájcból az európai cardiológusok kongresszusára, Angliából az Európai Összehasonlító Endokrinológusok szimpoziumára, Tokióból a 10. Nemzetközi Anatómiai Kongresszusra, Mexikóból a 11. Nemzetközi Anatómiai Kongresszusra. Göttingből az Európai Összehasonlító Endokrinológusok kongresszusára stb.

Rendes tagja vagyok a Magyar Tudományos Akadémiának, az Indian Academy of Zoology-nak, kültagja a Royal Society of Medicine-nek, tagja vagyok a Zeitschrift für mikrosk. Anat. Forschungen és Indian Journal of Zoology szerkesztő bizottságának, az Európai Összehasonlító endokrinológusok társaságának, az European Neuroscience Association-nak, vezetőségi tagja a Magyar Anatómusok Hisztológusok és Embryológusok Társaságának és a Magyar Pathológusok Társaságának. Választmányi és tiszteleti tagja az Ismeretterjesztő Társaságnak, és elnöke a Magyar Biológiai Társaság szegedi Csoportjának. 1953-ban megkaptam a Kossuth-díj második fokozatát. 1963-ban a Munka Érdemrendet, 1973-ban és 1978-ban a Munka Érdemrend arany fokozatát. A József Attila Tudományegyetem 1968-ban József Attila emlékéremmel tüntetett ki, 1982-ben díszdoktorrá avatott. Ugyanebben az évben a Magyar Biológiai Társaságtól megkaptam a Gelei-érmet és az Országos Békebizottságtól a „Békéért” emlékérmemet.

Nyugdíjaztatásom után 49 dolgozatot tettem közzé. Az utolsó „Localisation and structure of the receptors in the snout skin of the european Hedgehog (*Erinaceus europaeus*) at the level of light and electron microscopy”, 1982-ben jelent meg az Acta Morphologica Academiae Scientiarum Hungaricae 30. kötetének második füzetében. Utolsó kéziratomat 1982. december 22-én küldtem el a Zeitschrift für mikroskopisch anatomische Forschung szerkesztőjének.

*

Sokat bolyongtam szerte a világon, de lélekben mindig ott voltam Tusnádon a patak parti fehér házban, és ott vagyok most is, pedig most már üres és az ajtók be vannak zárva. Ott ringott a bölcsem. Odaköt a fajtám, a vérem, az elmém, s odaköt a szívem. Odaint a virágnylás és odahív a levélhullás. Odahúz a beszélő forrás s a csacsogó patak, a fenyőóriás s a lehajló kalász. Ott lettem rabja a betűnek s a dalnak és kérdve rajongója a nagy természetnek. Oda láncol belülről valami, amit nem lát meg az idegen, s amiről nem ítél a bíró. Onnan hoztam az erőt, az akaratot, onnan a hitet és az érző szívet. Ott kaptam a lelkesedést és ott a szent megnyugvást. A villámok csapkodásában s a fenyőóriások zsvajgó ropogásában tanultam meg azt, hogy a hegyről bármilyen magasra mentünk, egyszer csak le kell jönnünk, mert hamar jön az este, múlt és maroknyi a lét.

Ahogy a természetekből épült szép, formás és kényelmes épület időben távolodik tőlem, gondolatban annál jobban közeledik hozzám. A patakra néző kapu be van zárva, de számomra mindig nyitva van, mert a gondolat előtt nincsen zár, nincsen határ és nincsen állomás.

A Tusnád patakában megálltak a hatalmas malomkerekek, nem harangoz a malom, ha lejárt az őrlő. A víz rága az ősi telket, s a leszakadó partdarabokat viszi az Oltba és az a tengerbe. Csend borult egy hosszú életláncolatra, csak az öreg jegenyefa beszél, ha a patak mentén végigsűvít a szél...

II. VEKERDI LÁSZLÓ INTERJÚJA ÁBRAHÁM AMBRUS AKADÉMIKUSSAL

Ábrahám Ambrus professzor egyike a legismertebb és világszerte leginkább becsült magyar tudósoknak. A szakirodalomban „Bielschowsky—Ábrahám módszer”-ként emlegetett eljárásával idegrostok és idegvégződések hihetetlenül bonyolult világát tárta fel a legkülönbébb állatokban; talán senkinek a világon nincsen ma — mondják — akkora tapasztalata, mint neki. Könyveit lelkes elismeréssel fogadta a szakkritika. Kiemelték eredményei eredetiségét, vizsgálatai széles skáláját, mikroszkópos preparátumainak pontosságát. „A hisztológiai és a hisztokémiai metódusok használatában — írja egyik recenzense — elérte az irigylésre méltó tökéletességet.” „Ez a könyv — így a másik — nem csupán a neuroanatómusoknak és neurofiziológusoknak lesz végtelenül értékes, hanem mindenkinek, akit a kardiovaszkuláris fiziológia érdekel.” „A könyv — összegezte tömören barátja, Th. Bullock — monumentális alkotás.” Az *Iconography*-ról írva pedig azt emeli ki egyik recenzense, hogy méltán viseli ezt a nevet, „hiszen a képek szintje eléri, sőt fölül is múlja a legszebb képzőművészeti kiadványokét”. Egy másik recenzense pedig az evolúciós változások pompás kifejeződését méltatja az atlaszban. Szakmai elismerésekben Ábrahám professzor igazán nem szenved hát hiányt, s 1983. november 20-án, kilencvenedik születésnapja alkalmából a Magyar Népköztársaság Zászlórendjével tüntették ki. A kitüntetésekkel és különféle kongresszusi tárgyakkal teli szekrényből a professzor hasonló szeretettel emeli ki Szeged város aranyplakettjét, amit ugyanezen alkalomból kapott. Lakása — egy kisebb s egy nagyobb egybenyíló szoba — könyvekkel, képekkel, emlékekkel tele. Az egyik képen a tusnádi szülőház. Egy másikon bérces, erdős táj; hegynek fel vontat rajta lóval egy farönköt a székely atyafi. „Az út ugyanis — magyarázza Ábrahám professzor — fent vezet a hegyoldalra, fel kell hát cipelni lent a völgyben, a patakparton kivágottny fenyőt.” A lakást betöltik a Tudomány és a Gyermekkor tájai; a képzelet itt könnyen elkalandozhat időben és térben messzi a Somogyi utcától.

— *Beszélne professzor úr bővebben Csíksomlyóról és Csíkszeredáról, az ottani diákoskodásáról?*

— A község maga három részből állt. A tulajdonképpeni Csíksomlyóból, Vágottfalvából, és Csobotfalvából. Csíksomlyó ennek a háromnak a központi része. Gyönyörű, kéttornyú templom emelkedik benne, amelyet állítólag még Hunyadi János építtetett. A ferencrendieké a templom; mellette van a barátok rendháza. Nagyon sokat jártam benne, s a templomban is, mert mikor én somlyói diák voltam, minden áldott nap elmentünk a templomba, vagy ebbe a nagyba, vagy a kápolnába. A régi Csíksomlyó megyeszékhely volt; a Szeredáról idevezető utat ma is szék-útjának hívják. A régi vármegyeházat az én időmben már kollégiumnak használták. Mellette emelkedett egy nagyon régi, hosszú, egyemeletes épület, háromnegyed részében a gimnázium, egynegyed részében a tanítóképző volt elhelyezve. 1905-ben kerültem Csíksomlyóra. Két esztendeig szálláson háltam. Szállásoknak nevezték a kisgazdák kiadott szobáit. Egy szobában többen laktunk. Ebédet adtak, a reggelit és vacsorát magunk csináltuk. Tusnádról többen jártunk itt iskolába; minden vasárnap jött egy szekér, ami hozta nekünk a heti penziót. Nekem is jött mindig egy tarisnya, benne egy ing, egy alsónadrág, egy zsebkendő és annak a szegiben 20 fillér. Egy nagy rozskenyeret is kaptam, felét 5 krajcárért eladtam a háziasszonynak, úgyhogy az egész heti vagyonom 30 fillér volt. Ebből vettem ceruzát, radírt, és

minden napra egy tollhegyet. Olyan csúf betűket írtam ugyanis, hogy szégyelltem; s elhatároztam, hogy minden nap veszek egy tollat s írok vele. Hamarosan meg is szépült az írásom, úgyhogy mindenki dicsérte később, aki meglátta.

— *Tanáira hogyan emlékszik professzor úr?*

— Az igazgató Bethlenfalvy Pál Gábor volt, udvarhelyi ember. Matematikát tanított. Kocsija volt, nagyon szép lovai. Kitűnő ember volt, nagy hatású nevelő. Aztán Jakab Antal, akinek az út mellett, ahol én laktam, volt egy gyümölcsöskertje, s a jobb tanulókat, mint én, tavasszal megbízta, hogy hernyózzák le — óra helyett — a fákat. Ősszel aztán, mikor mentünk el a kert mellett, a felesége egy-két almával jutalmazta a munkánkat. A történelmet Pap András tanította, régimódi, kedves ember. Sokat viccelődtünk vele. Mikor kimentünk a Csíksomlyó-hegy oldalába és leültünk a borsikabokor mellé, fenyőfacsutikával dobáltuk az öreget. „Az Isten áldjon meg, ne galuskázz — mondta ilyenkor —, ki galuskázott már megint? A latintanárral Veszprémy Dezső volt. Amikor először bejött az osztályba, ledobta a ceruzáját, hogy ki tudja meghegyezni? Én, mert én faragó ember voltam. Azóta mindig én hegyeztem a ceruzáját. Később kitűnő latinista vált belőlem, Horatiust kapásból fordítottam, de először bizony megjártam a latinnal. Elemi iskolában ugyanis nem tanultam semmit a világon. Egy könyvet se nyitottam ki, mert amíg az öreg kántor az unokáit sorba végigvesszőzte, amiért nem tudtak semmit, addig én kiolvastam a könyvből a leckét és mindig kitűnően feleltem. Úgyhogy olyan nagy tudósnak hitt az öreg, hogy a negyedik osztályból mindjárt a hatodikba tett. Azt hittem, hogy a gimnázium is olyan, mint az elemi iskola. Kiszedtem én szépen a szavakat egy kis füzetbe, ahogy meghagyta Veszprémy Dezső, de nem tanultam meg. Az órán aztán kihívott: „Hozza ki a szöszedetét!” Kimentem, ő meg kérdezte a szavakat sorba. Én meg egyetlen egyet se tudtam. Mosolygós, pirospozsgás ember volt Veszprémy, s csak annyit mondott: „No, majd akkor megtanulod.” Hát ezzel engem elintézett. Attól kezdve engem soha meg nem fogott senki, készületlenül sose álltam ki sehová. Tanulni különben szerettem nagyon. Minden érdekelt. Első gimnázista koromban a földszinten volt a tantermünk, de lesegtem a magasabb osztályos diákokat, s mindennap fel-felmentem az emeletre. Ahogy az emeletre fordult a lépcső, jobb oldalt volt egy tábla, s a tábla mögött a Halotti Beszéd. Én azt minden nap elolvastam, annyira tetszett. Úgyhogy mikor odakerültünk a tanulásban, én már szóról-szóra fújtam: „Látjátok feleim szümtükkel mik vagyunk...”

1911-re épült fel Csíkszeredában az új gimnázium, az év második felében már itt vizsgáztunk, akkor költöztettük be a gimnáziumot Csíkszeredába. Az akkori Magyarország legszebb gimnáziuma volt. Az internátus is elkészült már, de a szeminárium még nem. Az internátusért fizetni kellett, a szeminárium ellenben ingyenes volt, mert székely papok alapítványából tartották itt a diákokat. Én is ilyen alapítványos voltam, már Csíksomlyón, mert apám nem volt szegény, de nyolc gyermeket kellett eltartson a földjéből. Amíg el nem készült Szeredában a szeminárium, az internátistákat és a szeminaristákat egy helyre csukták. Nem volt éppen kellemes, de hát nem voltunk elkényeztetve Csíksomlyón se, ahol a hálóteremben befagyott télen a víz, úgy kellett reggel feltörni a jeget, ha mosdani akartunk; még a főzéshez is inkább csak úgy loptuk a fát. Nem búsultunk azért, jutott bőven kedvünk csínyekre. Somlyón például egyszer megtöltöttük vízzel a csengőt, belefagyott s úgy akasztottuk vissza. Reggel mind próbálhattak csengetni! Korán csengettek nagyon, nem szerettünk olyan korán felkelni.

1913-ban érettségiztem, jelesre, mert becsúszott egy „jó”, fizikából. Borsa Gergely volt a fizikatanárunk, éppen érettségi előtt tartotta az esküvőjét. Ellopták ugyan tőle a tételeket, de nekem nem vált be, átmentem mégis jóra. Érettségi után beléptem a jászói premontrei rendbe. Két évig teológiát tanultam. 1967-ben, mikor nyugdíjba mentem, írtam a pápának Rómába, és saját kérésemre mentesített egyházi kötelmeim alól. A vallással sokat addig se foglalkoztam, mindig tiszteletben tartottam mindenkinek a maga meggyőződését. Minden vallás arra való, hogy az ember próbálja megmagyarázni a létet, a kezdetet, a célt, az értelmet, s más út végül is erre nincsen, mint a természettudomány útja. Ebben a szellemben és értelemben értet-

tem én mindig tökéletesen egyet Darwinnal. Természettudományos úton más magyarázat nincsen, csak persze millió és millió éveket kell tekinteni a hogyan, mikor, miértekre. Hogyan lett a halból béka, hogyan jött létre a gerincesekben háti idegrendszer, a gerinctelenekben hasi idegdúc-lánc? Nagyon nagy kérdések az élet alapvető kérdései, senki nem heneceghet azzal, hogy biztos válaszok vannak a kezében. Azt szoktam mondani erről, hogy nem tudok semmit, de más se tud többet.

— *Milyen volt az egyetem professzor úr korában? Milyenek voltak a professzorok?*

— Legjobban Kövesligethy Radó tetszett, a csillagászat tanára. Nemcsak tárgya és tudása miatt, hanem különlegesen kedves, bájos, szerény egyéniségéért is. Emlékszem, egyszer a geoidot magyarázta, s belesült. Mosolygott, s ezt mondta: „Bár megnéztem volna! De nem néztem meg, pedig tudtam, hogy belesülök.” S azzal kiment. De hallgattam én Négyesy Lászlót is irodalomtörténetből, Mágócsy-Ditz Sándort meg Tuzson Jánost növénytanból. Mauritz Bélánál ásványtant, Papp Károlynál geológiát hallgattam. És persze hallgattam Méhelynél állattant, mert már ekkor leginkább ez érdekelt.

Méhely szigorú és szeszélyes vizsgáztató volt, féltek tőle a hallgatók. De én nem respektáltam az efféle tekintélyt. Végére mindenki egyforma, nagy különbségek az emberek között nincsenek. Egyik ilyen, másik olyan, de mindeniket úgy kell venni, ahogy van. Később, főiskolai és egyetemi tanár koromban is így vélekedtem, és bár szigorúan a tudás szerint osztályoztam, amúgy egyformán megbecsültem mindenkit. Az elégségest éppen úgy, mint a jelest. Nem így Méhely. Elibe állottam, hogy vizsgázni szeretnék nála. Rámnézett. Olyan düledt, exoptalmusos szemei voltak. „Uram — azt mondja — vegye tudomásul, hogy az egész intézetben becsületesebb, szorgalmasab, tisztességesebb ember önnél nincs.” Szörnyen meglepődtem, hiszen én sose beszéltem vele, egyetlen egyszer, a szövettani gyakorlatokon jött oda hozzám, megmutatta, hogyan kell finomra hegyezni cipőtalpon a ceruzát, lerajzolt a füzetembe egy béka-vörösvérsejtet, s azzal elment. Többet soha nem találkoztunk. A rendszertanhoz kitűnően értett, a biológia más részeihez nemigen. Nem értett a szövettanhoz, élettanhoz, citológiához; érzékszervekből, idegrendszerből egy szót sem adott elő. Így hát mi se igen tudtuk. Vizsgán viszont kérdezte. És hozzá még cinikus volt. Tőlem például a gerinccsigolyákat kérdezte, s mindig eggyel többet vagy kevesebbet mondtam. Erre ő: „Olyan adakozó kedvében van, hogy az örökségéről is lemondana!” Megharagudtam nagyon, s kikértem magamnak ezt a cinizmust. „Uram — felelte ő —, ha maga ezt cinizmusnak mondja, akkor nem tudja, mi a cinizmus. Én a legnagyobb jóindulattal vizsgáztattam.” „Köszönöm szépen ezt a jóindulatot, nem kérek belőle!” — s azzal el. Ilyen voltam. S mi lett ezután? Meghívott tanársegédjének! Így kerültem be harmadéves koromban, 1917-ben az Összehasonlító Anatómiai és Állattani Intézetbe. Itt aztán haladtam lassan a magántanárságig. De Méhely Lajossal nagyon bajosan jöttem ki. Nagyon rossz természetű ember volt. Megtörtént például, hogy még arra az állattani kongresszusra se engedett el bennünket, amit ott tartottak a szomszédban, Pesten. Kemény ember volt. Öntelt. Nagyon rosszban volt például Lenhossékkal, nem engedte meg, hogy hozzá járjunk. Úgyhogy én titokban jártam Lenhossékhoz, aki megszeretett és becsült mint ideghisztológust. Eljött az előadásomra is. Nagy kitüntetés volt, összenéztek a zoológusok. Egy egészoldalal beszámolót írt róla az Állattani Közleményekbe. A kéziratban az is benne volt, hogy már a külföld is felfigyelt a munkásságomra, de ezt kihagyták a nyomtatásból.

— *Ki hagyta ki?*

— A szerkesztő Soós Lajos. De nem valami különös, egyedí eset ez. Így például amikor itt járt Észak-Amerikából a barátom, Bullock professzor, azt mondotta egy interjúban, hogy egyenesen azért jött ide, hogy velem és Szentágothai Jánossal találkozzék. Ezt is kihagyták.

— *Ilyen volt akkor a tudományos élet?*

— A tudományos élet mindig ilyen volt és ilyen lesz. Ilyen az emberi természet. Emberek és szakmák vetélkednek, gyakran bizony kíméletlenül és értelmetlenül. Vegyük például a bio-

lógia különféle részdiszciplínáit. Milyen értelmetlen küzdelem és hierarchia alakult ki ezek között! Mindenki a maga szakmáját tekinti elsőnek; két téglával veri a mellit, hogy az a biológia! Pedig mind csak egy része a biológiának. Szóval a barátság a tudományos életben az olyan... Volt Csíkсомlyón egy öreg matematikus tanár. S az azt mondta, hogy a pont nincs, nem létezik, csak írásban és olvasásban használtatik. Hát ilyen a szakembereknek a barátsága is. Ott tanultam meg. Pont nincs, nem létezik, csak írásban és olvasásban használtatik.

— *Ezért őrszi a szövettani kutatásokban mindenki féltékenyen a maga tudományos módszerét?*

— Ez más kérdés, s metódusokra mindenki érthetően kényes. Maradjunk csak az én szakmámnál: idegsejtekből, rostokból csak úgy természetes állapotban nem lehet látni semmit. Az agyból, az idegekből nem lehet látni semmit a makroszkópos anatómián kívül. A többihez valami rendes metódus kell, valami aranyozás vagy ezüstözés. Az idegsejtet, az idegsejt szerkezetét csak akkor lehet látni, ha én azt fixálom, impregnálom, azután kimosom; de nem részletezem. A lényeg az, hogy az idegsejtek és az idegrostok csak megfelelő metódussal kezelve válnak láthatóvá mikroszkóp alatt. Ma persze már elektronmikroszkópot használunk, óriási nagyításokkal, de ezeknek a vizsgálatoknak is előfeltétele a fénymikroszkópos munka. Aki nem ismeri a fénymikroszkópos képet, az nem tud eligazodni az elektronmikroszkópián. S a jó mikroszkópos módszer kidolgozásához rengeteg munka kell. S még úgy is, száz készítményből néha csak egyetlen egy sikerül, de az ragyogó, amint egyik recenzensem írta: igazi művészet. És ez az igaz; az ember nem győzi csodálni a mikroszkópos képek szépségét. Értethető, ha valaki rájön egy ilyen metódusra, féltve őrszi, mint anya a gyermekét. Ez az igazság. Megvallom őszintén, én is azt csináltam. Miért? Éjjeleken át dolgoztam, amíg sikerült, sok-sok száz próbálkozás után. S akkor aztán jön valaki és azt mondja: „Te, én elküldök hozzád egy gyakornokot, hogy tanulja meg.” Hát ne küldjön nekem oda gyakornokot, akivel aztán megcsináltatja és leköröz, én meg bajlódhatok magam, hiszen nekem nem volt gyakornokom. Hát én se mondtam meg, más se. Mikor már professzor voltam, a tanítványaimnak igen. De addig bizony hiába kérték. Volt például egy esetem, Nékám professzorral, a híres bőrgyógyással. Kellott volna egyszer valamihez fagyasztó mikrotóm, de hát nem volt, nagyon rosszul voltam felszerelve. Meghallottam, hogy a bőrklinikán van. Megkerestem Nékám professzort, magosan fenn lakott valahol a tető alatt. „Nékám professzor urat keresem” — mondom. Azt mondja: „Én vagyok.” „Szeretnék beszélni professzor úrral.” „Nem érek rá, kérem!” „Nem akarok én semmit, mondtam, csak egy fagyasztó mikrotómot akartam kérni, mert idegsvövtannal foglalkozom, idegpreparátumokat csinállok” — s fordultam meg s már mentem is lefelé. Hát erre futott utánam. „Uram — azt mondja — tizenhét éve vagyok professzor, és egyetlen egy Meissner-féle testet nem tudtam bemutatni a hallgatóimnak, mert nem tudta senki megcsinálni!” A Meissner-féle test tömegével van az ember bőrében, bőr érzőidegvégtest. Mindjárt volt hely, s fagyasztó mikrotóm, s leültetett egy gyakornok mellé. Kérdezte, mivel csinálom. Megvallom őszintén, mást mondtam neki. Hisz mennyi munkát öltem én abba! Bennem volt bizonyos ügyesség, és végtelen türelem! Ha nem sikerült, újrakezdttem; százszor vagy akárhányszor is, mert egyszer csak kell sikerülnön! Sikerült is.

Nahát leülünk, Nékám elmege. Ott ült egy gyakornok „Mit tetszik csinálni” — kérdezte. Mondom. „Á — azt mondja —, ne tessék, én évekig próbáltam, nem megy. Azt csak egy ember tudja, Ábrahám Ambrus, az embertanon.” „Az meg én vagyok.” Legyintett erre: „Az se baj!” Azzal kiment. Pontosan így történt. Az én gyakornokom meg elkezdett kérlelni: mutassam már meg a módszert, mert ha egy preparátumot csinál, őt mindjárt kinevezik tanársegéddé. Nem magyaráztam el részletesen, csak úgy inkább a szememmel, de sikerült neki. Felvitte, s azonnal tanársegéd lett. S amikor Balassagyarmaton megürült a bőrgyógyászat, 17 jelentkező közül Nékám őt javasolta kinevezésre. Ezt jelentette neki az idegsvövtani tudása. Nem ok nélkül, mert az idegsejtek és idegrostok láthatóvá tétele csakugyan bajos és kényes

munka. Apáthy István például a nápolyi Zoológiai Állomáson gyönyörű preparátumokat készített aranyozással egy pióca bél-idegrendszeréről. Ma is megvan, vagy kettőt ma is őrzök belőle. Azon a készítményen lehetett először látni az idegsejtek és idegrostok finom kapcsolódási formáit, amire aztán Apáthy az idegrendszer úgynevezett „kontinuitásos” elméletét alapozta. De később aztán itthon nem igen tudta reprodukálni, és a sikertelenséget azzal próbálta magyarázni, hogy olyan napfény kell hozzá, mint Nápolyban. De az elméletével se volt nagyobb szerencséje, mert kiderült, hogy az idegrostok nem folytatódnak egyik idegsejtből a másikba, nincsen az idegsejtek közt „kontinuitás” csak „contiguitás”, azaz érintkezés. Ezt a „contiguitásos” elméletet, a neurontant képviselte nálunk igen rangosan Lenhossék, és kemény vitákat folytattak. Mondanom se kell, hogy én szívvel-lélekkel Lenhossék pártján állottam, minden eredményem őt igazolta. De ezek már szakmai részletek; csak azért említem, hogy illusztráljam, milyen kényesek az idegszövet-tani módszerek. Nem is nevelt Apáthy iskolát soha.

— *Professzor úr ellenben számos kitűnő tanítványt nevelt, tanárok nemzedékeit. Hirtelenjében név szerint kiket említ közülük?*

— Nem tudom én azt felsorolni. Nagyon sok igen tehetséges tanítványom akadt már a Polgári Iskolai Tanárképző Főiskolán, akik aztán nem lehettek kutatók, nem szereztek tudományos hírnevet, de becsületes, jó tanárokká váltak, és én talán ezt becsülöm legtöbbszörre. De kerültek ki persze a tanítványaim közül olyanok is, akik később ismert szakemberekké és tudósokká váltak. Így például Minker Emil, aki jelenleg a gyógyszer-tan professzora. Vagy Hármori József Szentágothai professzor tanintézetében, a szinapszisok nemzetközileg elismert kutatója. De említhetném Pályi Istvánt az Onkológiai Intézetből, Csoknya Máriát Pécsről, vagy Horváth Imrét, Stammer Arankát, Erdélyi Lajost, Megyeri Jánost. Már mind docensek, adjunktusok. Sokan vannak, mert mindig nagyon szerettem tanítani. A főiskolán is, én azt soha nem tartottam ugródeszkának.

— *Milyen volt az élet az egyetemen a háború alatt, a háború vége felé a német megszállás után?*

— A háború vége felé rendelkezés jött, hogy menjünk Pestre. Felrendelték mind a négy egyetemet, s gyűlést tartottak a volt Négyesy-féle tanteremben. Megjelent valaki a minisztériumból, s hosszú beszédben fejtette ki, hogy meg akarják menteni a tudósokat, s kiviszik Németországba. Lapított mindenki, egyszer csak felemelkedett Zemplén Géza. Műegyetemi tanár volt, világhíres vegyész. Egy nagy szivar lógott a szájából, s felkelt: „Tiltakozom, hogy bennünket mint a barmokat kivigyenek az országból! Az Atya Úristennek se megyek! Itt döglöm meg inkább, de nem megyek!” Azt hittem, megomlik minden, olyan taps tört ki. Akadtak azért, akik elmentek, hívtak engem is. Én persze nem mentem, s mihelyst lehetett, mentem vissza Szegedre. Székérrel jöttem Kiskunfélegyházáig s onnan megint egy másik székérrel Szegedre: Mielőtt elmentem Pestre, az összes holminkat átvittük a Kémiai Intézetbe. Az egész földszint felét az én intézetem foglalta el, de ott kórházat rendeztek be és teljesen tönkretették. Kitararítottunk és asszisztenseimmel együtt visszaköltöztettük az intézetet. Megteremtettük lassan-lassan a munkalehetőséget. Szinte nem tudtam olyat kérni, amit az egyetem meg ne adott volna. A Rockefeller-alapítvány segítségével — amit akkoriban Szent-Györgyi kezelt — aztán kellően fel is szerelkeztünk. Csak az volt a baj, hogy eleinte nagyon kevés volt a hallgató, senki sem akart tanárnak menni. Márpedig üres terméknek nagyon nehéz előadni. Az ember a szemekből látja, mit mondjon, hogyan beszéljen. Hamarosan azután, amikor elkezdtek irányítani a hallgatókat, ez is megváltozott. Akkorában különben nemcsak az egyetemen adtam elő. Jártam sokfelé, kollégiumokba, népszerűsítő előadásokat tartani.

— *Mondhatom tehát, hogy professzor úr szinte kétszer is meghonosodott Szegeden? Lett-é igazi „szögedi”?*

— Soha nem igyekeztem én „szögedivé” formálni magamat. Volt egyszer itt egy színésznő, aki máshonnet került ide, de azzal is igyekezett belopni magát a szegediek szívébe, hogy el-

kezdett „ö”-vel beszélni. Egyszer aztán kicsúszott a száján a színpadon, hogy „töhén”. Hát attól kezdve nem volt maradása; ahol csak megjelent, összesúgtak mögötte: „töhén, töhén”. El is ment szegény hamarosan. Hát én nem akartam így járni. Megmaradtam annak, ami vagyok. Amikor ide kerültem, a harmincas években, a legnehezebben azt a mérhetetlen nyomort szoktam meg, ami a várost körülvette. Ilyet én otthon, Székelyföldön nem láttam. Szegénység volt ott is, de nem így, nem ilyen. Ott legfeljebb a lusta ember nyomorgott. S főleg nem volt ilyen irtózatossá különbség ember s ember közt, mint itt. Meglátogatott egyszer a falumból egy rokon. Imecs Jakab. Kérdem, mit szól ehhez a világhoz? „Kedves koma — azt mondja — egyiknek erőst sok van, másiknak erőst kicsi!” A nagybirtok szorongatásában sínylődött a vidék, az egész ország, és ezt nem bírtam megszokni soha. Ez volt a leginkább idegen.

Persze lassan-lassan megszoktam és megszerettem a várost, örvendtem az utóbbi évek építkezéseinek, fejlődésének. Őt esztendeig tagja voltam a városi tanácsnak. Sok derék emberrel dolgoztam itt együtt. De hogy másról ne beszéljek, különösen megkedveltem a Tiszát, a Tisza-partot. Midennap kijártam a Maros torkolatához, s néztem, bámultam a vizet. Meg az embereket, a szegedieket. Ahogy megállnak ők is a parton, s nézik a folyót. A változó vizet. Gyakran dúdolgattam magamban egy hazulról hozott nótát: „Megöltek egy legényt / Hatvan forintjáért, / Tiszába vetették / Piros pej lováért. / Tisza be nem vette, / Partjára vetette, / Arra járt egy halászlegény, / Hálójába vette. / Odamegy az anyja / Költi, de nem hallja. / Gyere, gyere édes fiam / Gyere, menjünk haza. / Nem bírok felkelni, / Mert meg vagyok halva, / Gesztenyeszín göndör hajam / Vállamra borulva. / Odamegy babája, / Költi, meg is hallja: / Kelj fel, kelj fel édes rózsám / Gyere, menjünk haza! / Felkele a legény / Rózsája szavára, / Úgy mentek ők szépen haza / Csendes otthonukba.” A hű szív követte az elvesztett arát.

Sokszor jártam fenn a Maros-torkolatánál; leültem a partra és néztem a habok játékát. Ahogy futnak egymáson, s beszélnek egymáshoz. Néztem a Marost, amely Tápé felől szinte zajongva szakad a Tiszába. Láttam a Marost, ahogy gyenge ér formájában bukkan elő egy mogyorófabokor alatt egy nagyobbacska forrásból. Lassan-lassan növekedik, patakocskas lesz, később malmot hajt, majd a rónára érve bőséget és örömet hordoz a hátán. De ha megharagszik, partokat szaggat, gátakat tör, és pusztulást hoz a határra. Szülőföldemre emlékeztet engem a Maros, összekötött vele.

Jó néhány éve itt járt Amerikából az én kedves barátom, Bullock professzor, a híres ideg-fiziológus és -hisztológus. Kimentünk vele egyszer a Tisza-partra, oda, ahol most az árvíz-emlékmű áll. Szemközt a túlparton akkor még füzesek terültek el, itt-ott emelkedett ki egy-egy jegenye. Szeged akkor a Tisza jobb partján fekvő város volt. De nincs messze az idő, mondtam neki, mikor a Tisza mindkét partján fekvő város lesz Szeged. S íme itt van! Hatalmas paloták épülnek a túloldalon s úgy, hogy Újszeged mégis megőrzi régi köntösét, mert marad hely az építkezések közt a pázsitnak, a virágnak, a fáknak, gyümölcsösöknek. Megőrződik valahogy az emberi lépték.

Ahogy elfogynak körülöttem a régi barátok, mind érzékenyebbé válok erre. Régen sok barát vett körül. A derék Sík Sándor, a kitűnő Purjesz Béla, a kedves Vidákovics Kamilló, vagy Miskolczy Dezső, akinek egyébként első szegedi eszközeim jó részét s romániai meghívásomat-híreimet is köszönhetem. Hadd mondjak erről is egy anekdotát. Megkérdezte egyszer egy diák Csíkszeredában az egyik tanárt, hogy van-e az iskolának valami híressé vált növendéke? „Igen, van — felelte a tanár —: Avram Ambrus.” Miskolczy Dezső 44-ben se jött vissza, megnősült, ott maradt. A fiát rólam nevezte el Ambrusnak, kiváló történész lett a gyermek.

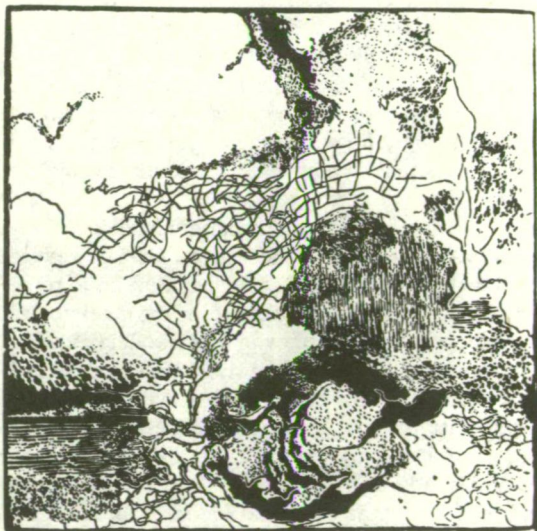
Valamikor tizenhatan ültünk itt a névnapomon; beszélgettünk, elegettünk-ilogattunk. Ma bizony nincs senki. Lassan-lassan új emberek töltik be a tanszékeket, örvend az ember, ha itt-ott egy-egy tanítványra akad, akik ragaszkodnak az emberhez, és akik nem hiszik azt, hogy minden rossz, ami régi. Ahogy az élet halad, persze, változik is. A legcsodálatosabb alkotás, az élő természet is szüntelen változás. Kimeríthetetlen sokféleség. Nem azt mondom, hogy *varietas delectat*, de azt, hogy *varietas van*. Különböznek a korok, különböznek az em-

berek, különböznek a felfogások, és ezeket a különbségeket meg kell becsülni, tiszteletben kell tartani. Jó volna, ha egy kicsit több megbecsülés és szeretet fűzné össze az embereket. Valahogy túl ridegek ma az emberek; zárkóztak, bizalmatlanok. De minek mondjam, 'sze mindenki tudja jól; ismeri önmagát, ismeri a környezetét.

De hogy magamról is mondjak valamit: dolgozom. Bejárok az intézetbe, ha ugyan ezt intézetnek lehet mondani, de egy hely, ahol csend és békeesség fogad, megvan a lehetőség a munkára. Persze nem úgy, mint volt, de az ember se tudna már úgy dolgozni, ahogy dolgozott: az ellen tiltakoznak az évek, s tiltakozik az élő szervezet. De a munkát ma is szeretem, sok örömet találok benne, és ha itt-ott ragaszkodást, megértést látok vagy érzek, azt különös örömként könyvelem el.

*

Megáll, s néz valahová messzi, túl a falakon. Tán el is fáradhatott már egy kicsit, gondolom. A keze finoman remeg, de a tartása szálfaegyenes ma is. Idebent már kezd sűrűsödni a homály. A bérces kép vetül a szemembe a szemközti falon: bizonyosan felvontatták már a székhelyek a nagy fát a hegyi útra, s viszik, fáradhatatlanul, hazafelé.

BÁCSKAI BERTALAN GRAFIKÁJA